

ԽՈՍՔԻ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ՀԻՄՆԱԲԱՂԱԴՐԱՏԱՐՐԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԴԵՐԸ ՆՈՐՄԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ

ԱՂԱՋԱՆՅԱՆ Զ.Խ.

Խոսողությունը մարդու բնատուր հատկանիշներից է. ոմանք անգամ այն կարծիքին են, թե մեր խոսքային գործունեությունը, սկսած այն պահից, երբ սկսում ենք թոթովել բառերը, և մինչև այն պահը, երբ կասենք մեր վերջին խոսքը, ամբողջությամբ երկար ու ծավալուն խոսք է, որում փոխվում են հանգամանքները, հասցեակիրները, խոսողության նյութը, թեման, նպատակն ու դրդապատճառները, ձևը, փոխվում են նորմերը... Մարդը բոլոր ժամանակներում աշխատել է մշակել իր խոսքը՝ շատ լավ հասկանալով, որ այն իր ուժն է («խոսքը մեծ ուժ է, այն համոզում է, շրջում, հակադրում» (Ռ. Էմերսոն), «Մարդկային ուժի զորավարն է» (Վ. Մայակովսկի): Սակայն մինչև հիմա հստակեցված չէ, թե ի՞նչ է խոսքը, ի՞նչ հարաբերակցության մեջ է լեզվի և մտածողության հետ¹, վերջապես՝ լեզվաբանասիրական գիտություններից ո՞րն ի՞նչ չափով է ուսումնասիրում այն: Ըստ Գ. Բրուտյանի՝ ավստրոամերիկյան մեծագույն փիլիսոփա, մեթոդաբան Ռուդոլֆ Կառնապն իր հետազոտություններում այն եզրակացությանն է հանգում, որ ընդհանրապես գիտությունների պատմության մեջ օգտագործվող բազմաթիվ հասկացություններ թվում են շատ հայտնի, բայց ոչ ստույգ, և դրանք անվանում է «էքսպլիկանտներ»: Վերջիններս, ճշգրտվելով գիտության զարգացման տվյալ մակարդակին համապատասխան մեթոդներով (Կառնապի խոսքերով՝ էքսպլիկացիայի ենթարկվելով), վերածվում են

¹ Եթե լեզվի և խոսքի հակադրամիասնությունը վաղուց է ուսումնասիրությունների կենտրոնում, և այդ հարցում զգալի առաջընթաց կա, ապա նույնը չի կարելի ասել մտածողության և խոսքի, մյուս կողմից՝ լեզվի, խոսքի և մտածողության փոխհարաբերության մասին, որի ուսումնասիրությունը լոկ լեզվաբանության խնդիրը չէ: Ժամանակին համապատասխան փոխվում է «մտածողության եղանակը», «մտածողության աստիճանը» ևս խորանում է. իսկ լեզուն ու խոսքը (նաև ճաշակը) «ծնվում են» հենց այդ աստիճանի, այդ եղանակի վրա:

ստույգ հասկացությունների²: Այդպիսի էքսպլիկանտ կարելի է համարել և խոսքը. այն այսօր ևս ստույգ հասկացություն չէ, բայց ճշգրտվելով, նորմավորվելով՝ ժամանակի որոշակի հատվածում դառնում է հարաբերականորեն ստույգ: Խոսքը յուրատեսակ համաձուլվածք է՝ բազմաբարդ կառուցվածքով, և քանի դեռ մշակված չեն այն բացարձակորեն գնահատելու, գիտականորեն մաքուր ձևով ներկայացնելու հիմքերը, ապա կարևոր է դառնում հիմնական օրինաչափությունները, հիմնաբաղադրատարրերը նշելը, որոնց օգնությամբ հնարավոր է գնահատել տվյալ հասարակության և նրա յուրաքանչյուր անհատի խոսքային մշակույթը կամ էլ նույն չափանիշներով վերլուծել խոսքը: Սակայն, մյուս կողմից, նման գնահատումը չպետք է վերածվի սոսկ «պլյուս»-«մինուսների», «լավ» ու «վատի», «ճիշտ» ու «սխալի» փաստման, հաստատման: Դրանք պիտի ծառայեն նաև որպես կենսունակ և գործնական միջոցներ, արդյունավետ եղանակներ՝ ուղղորդված խոսքի հետագա մշակմանը, նրա մշտական կատարելագործմանը: Սա ստեղծագործական այն խնդիրն է, որը ծառայում է խոսքային գործունեության մշակույթի դրսևորմանը:

Խոսքի մշակույթի ուսումնասիրության նախնական տվյալները կապվում են անտիկ աշխարհի **ճարտասանական** կամ **հռետորական արվեստի** հետ: Բոլոր ժամանակներում լեզվի հարստությունն ու հռետորական արվեստն ընթացել են կողք կողքի: Խոսելու արվեստն ու գիտությունը, որ ձևավորվել են Ք. ա. IV-V դդ. Հունաստանում, նպատակ ունեին վերհանելու խոսքի արժանիքներն ու թերությունները, իսկ հռետորական իմաստասիրություններում (տրակտատներում) նկարագրվում էր, թե ինչպիսին պետք է լինի խոսքը, հանձնարարվում էր հետևել խոսքի ճշտությանն ու ճշգրտությանը, մաքրությանն ու պարզությանը, տրամաբանականությանը, արտահայտչականությանը, միաժամանակ նշվում էր, թե ինչպես կարելի է հասնել այդպիսի խոսքի կառուցմանը: Հետագայում հռետորական արվեստը նահանջեց, իսկ լեզվի ուսումնասիրությունը երկփեղկվեց **լեզվի տեսության** և **խոսքի տեսության**: Ներկա ժամանակում խոսքի տեսությունն առանձին գիտաճյուղ է՝ **խոսքի մշակույթ** անվանումով (հունարենից՝ *orthos*-ուղիղ, *ճիշտ*, *logos*-խոսք, բան): **Խոսքի մշակույթը լեզվագիտության (կամ բանասիրության) բաժին է, որն ուսումնասիրում է գիտակցված խոսքա-**

² Տե՛ս **Բրուսյան Գ.Ա.**, Հայագիտություն և մետահայագիտություն, Ե., 2004, էջ 8:

յին գործունեությունը՝ հաղորդակցական տարբեր (կարգավորված և չկարգավորված) իրավիճակներում:

Մարդկության պատմության ցանկացած ժամանակաշրջանում խոսքի մշակույթը, ինչպես և մշակույթի ցանկացած բնագավառ, եռակողմ՝ **հասարակության, գործունեությամբ միավորված մարդկային որոշակի խմբերի** (կոլեկտիվի), **անհատի** խոսքի մշակույթների հանրագումարն է: Այն նաև **հաղորդման և ընկալման՝ վերծանության մշակույթների** միագումարն է: Մարդկային հասարակության պատմության ընթացքում երբեք անհատն իր կենսագործունեությամբ այսքան սերտորեն կապված չի եղել հասարակության հետ, որքան մեր օրերում: Մարդկային գործունեության, անհատ-հասարակություն փոխհարաբերության և հաղորդակցական գործընթացի այսպիսի բնույթը առաջադրում է գրական լեզվին հմտորեն տիրապետելու, խոսքի բարձր մշակույթ ունենալու պահանջներ: Մտքերը ճիշտ և հստակ, նպատակաուղղված արտահայտելու կարողությունը, գրագետ, կիրթ խոսելու հմտությունը, իր խոսքի նկատմամբ ուշադրություն գրավելու, սևեռելու ունակությունը, նաև լսողների վրա ներազդելու կարողականությունը, մշակված, բարձրամակարդակ և բարձրարվեստ խոսքը օրինակելի բնութագրիչներ պիտի լինեն բոլոր նրանց համար, ովքեր իրենց գործունեությամբ առնչվում են մարդկանց, մարդկային խմբերի հետ:

Լեզվական նորմի իմացությունը պայմանավորում է խոսքի ճշտությունը և դառնում է նրա հիմնաբաղադրատարրը, ոճագիտությունը խոսքը արտահայտիչ և պատկերավոր դարձնող խոսքիմշակութային բաղադրիչներից մեկն է: Սրանց էլ պետք է գումարել բարոյագիտական և վարվելակարգային (էթիկական և էթիկետային) իմացությունը, նաև հաղորդակցական իրավիճակի ճանաչումն ու գնահատումը, ազգային մշակութային ժառանգության յուրացումը. այս դեպքում միայն կարելի է խոսել խոսքի մշակույթի մասին: Ծավալվող խոսքային շղթայում պետք է կարողանալ նաև «գտնել տարողունակ սկիզբը», և առավել դժվարը՝ «ընդհանրացնող ավարտը արարել», որը հատկանշվում է բազմաթիվ կախվածությունների հետևանքներով: Պետք է կարողանալ որոնել-գտնել պատճառներն ու հետևանքները և դրանք կապակցել՝ հասկանալով նպատակը, բացահայտելով պատահականը, ի հայտ բերելով օրինաչափը: Ավելին՝ խոսքը ենթադրում է նաև հեռանկարային հավելումներ, այսինքն՝ պարունակում է ենթատեքստային կռահելիություն: Շատ դեպքերում տվյալ իրադրության մեջ

խոսքը հարաբերականորեն, ձևականորեն է ավարտին հասնում, ավարտվում. իրականում պահպանում է իր ներքին շարժունակությունը, հետագա «շարժման» հեռանկարը: Ընդհանրապես՝ խոսքային գործունեության ընթացքում շատ կարևոր է հաշվի առնել նաև խոսքի հատույթավորման սկզբունքները: Խոսքը հատույթավորվում է ըստ այն բանի, թե հաղորդակցվողները (խոսողը և խոսակիցը) հաղորդակցական-տեղեկատվական, գեղագիտական ինչ առաջադրանքներ ու նպատակադրում ունեն: Խոսքային գործունեության անընդհատ և գծային ընթացքի հատույթավորումը արտահայտվում է ամենից առաջ դադարների միջոցով. խոսքի մշակույթային բարձր մակարդակի դրսևորում է ճիշտ տեղում և ճիշտ ժամանակին դադար տալը, և, որ ամենակարևորն է, վերծանել հաղորդակցական դադարները: Ի վերջո՝ սևակյան խոսքերով ասած՝ «Խոսակցիդ նախ քոնը պիտի դարձնես, հետո միայն ականջը լցնես քո ուզածով»:

Արտաքուստ շատ հեշտ է թվում սահմանել՝ «Խոսքի մշակույթի ուսումնասիրության առարկան խոսքն է», սակայն վերոբերյալ մի քանի դիտարկումներից իսկ ակնհայտ է դառնում, որ խոսքը բնութագրելը ամենաբարդ խնդիրներից է: Այս հարցում հայ լեզվաբանասիրությունը (և ոչ միայն՝ հայ) դեռևս շատ անելիքներ ունի: Իբրև գիտաճյուղ՝ այն խոսքն իր ամբողջությամբ չի ներառում. որպես ընդհանուր մշակույթի մի մաս՝ խոսքի մշակույթը խոսքն ուսումնասիրում է միայն այնքանով, որքանով որ թելադրում է ժամանակը՝ սահմանափակված քաղաքակրթորեն հաղորդակցվելու բնական պահանջմունքի շրջանակում: Խոսքի համար «արտահագուստը» ժամանակն է՝ իր լեզվով և մտածողության եղանակով, լեզվաճաշակով, իսկ խոսքի մակարդակը պայմանավորված է դարերի նստվածքով:

Խոսքի մշակույթը դրսևորվում է այն կանոնակարգով, որը հավանության է արժանանում, մշակվում, կատարելագործվում է տվյալ հասարակության կողմից: Ինչպես մշակույթի մյուս տեսակները, այնպես էլ խոսքի մշակույթը ստեղծում է և հանձնարարում արժեքների որոշակի համակարգ՝ սահմանված չափանշային սանդղակով, որի մատնանշած աստիճաններով գնահատվում է խոսքը: Հենց այս չափանիշներով էլ բարձր խոսքը հակադրվում է ցածր խոսքին, կարելի է ասել՝ խոսքի մշակույթը հակադրվում է չմշակված խոսքին: Եվ այդ գնահատականով է պայմանավորված խոսքի մշակույթի դերը ընդհանուր մշակույթի մեջ: Խոսքի մշակույթը նաև ազգային մշակույթի նկարագրությունն է:

Մեր ժամանակակից լեզվաբան-մշակութաբաններից մի քանիսի, նաև մեր կարծիքով, խոսքի մշակույթի նվազագույն միավորը **խոսույթն** է, մյուս խումբն այն համարում է նշված գիտաճյուղի ուսումնասիրության առարկան՝ այսպիսի մասնավորումներով՝ իրավաբանական խոսույթ, դիվանագիտական խոսույթ, տնտեսագիտական խոսույթ և այլն:

Խոսքի մշակույթ ասելով՝ առաջին հերթին պետք է հասկանալ խոսքի ճշտություն, այսինքն՝ գրական լեզվի նորմի իմացություն: Խոսքի մշակույթին տիրապետել նշանակում է նաև բարոյագիտական և վարվելակարգային կանոնների իմացություն, հաղորդակցական իրավիճակի ճանաչում և ցանկացած իրադրությունում, տարբեր հանգամանքներում համապատասխան լեզվական ու վարվելակարգի կանոններին հետևելուն և գործառելուն զուգընթաց, անհրաժեշտ ներգործության ապահովում՝ հաղորդակցական նպատակի իրագործման ուղղությամբ: Այստեղից էլ՝ խոսքի մշակույթը բնորոշվում է 3 հայեցակարգով՝ **Ա. նորմատիվային (չափակարգային), Բ. հաղորդակցական, Գ. վարվելակարգային:**

Այլ կերպ ասած՝ խոսքի մշակութային նորմը լեզվական, հաղորդակցական և բարոյագիտական-վարվելակարգի նորմերի հանրագումարն է: Այստեղ մտնում են ևս երկու բաղադրատարրեր՝ **ա)** մտածողության մշակույթը, **բ)** հաղորդակցման հոգեբանական բաղադրատարրը (հոգեբանական վարքը)... Ի վերջո՝ խոսքի մշակույթի նորմը չի կարող լիարժեք լինել առանց վերձանության մշակույթի (վերձանության արվեստի). լսելու կարողությունը դեռևս հավասարազոր չէ գրագետ լինելուն («Բոլորն այժմ կարդալ գիտեն, Ուրեմն փառք... կարդացածը հասկացողի՞ն...» (Պ. Սևակ)): **Խոսել նշանակում է՝ ճաշակ մշակել, հասու լինել գեղեցիկին. հասկանալ՝ կանգնել խոսողի մակարդակին:**

Նշանակում է՝ խոսքի մշակույթը խոսքային գործունեության ամենաբարձր մակարդակն է, որը որոշակի ներուժ ունի փոփոխելու, ինչպես Մ. Աբեղյանն է ասում, «նորոգելու» իր հիմնաբաղադրիչ նորմերը, որպեսզի ինքն է փոփոխվի, «վերանորոգվի», կատարելագործվի:

Հիմնաբաղադրատարրերը քննարկելով առանձին-առանձին և ուսումնասիրության արդյունքները համադրելով՝ գիտականորեն սահմանենք, թե ի՞նչ է նշանակում խոսքի մշակույթ, ի՞նչ է նշանակում խոսքի մշակույթի նորմավորում, խոսքի մշակութային նորմեր և այլն:

Ա. Խոսքը գնահատելու մեկ հիմնային չափ ու կշիռ կա՝ ճշտությունը: Խոսքի ճշտության հիմքում ընկած է լեզվի ճշտությունը: Հետևաբար՝ խոսքի բարձր մակարդակի ապահովման առաջին պայմանը լեզվի իմացությունն է, դրա գործառույթյան հիմքում ընկած օրենքների ու օրինաչափությունների ճանաչումը՝ ընդգծելով խոսքի մշակույթի բաղադրատարրերից մեկի՝ լեզվական նորմի կարևորման արդիականությունը: Ցանկացած լեզվի նորմ բարդ և բազմակառույց, ինչ-որ չափով կարծրացած երևույթ է, որը, թեև արտացոլում է նաև հասարակության գեղագիտական-գնահատողական վերաբերմունքը լեզվի նկատմամբ, բայց արտաքուստ լեզվակիրների ցանկությամբ և ճաշակով չպայմանավորված՝ լեզվական համակարգը կանոնարկող օրինաչափությունների հանրագումարն է՝ դրա անընդհատ զարգացման և կատարելագործման ճանապարհին: Լեզվական նորմը խոսքի մշակույթի առանցքային հասկացություններից է, դրա հիմնաբաղադրիչը: Այն գրական լեզվի զարգացման որոշակի ժամանակահատվածում գործող ուղղախոսական-ուղղագրական, բառական-բառագործածական, քերականական կանոնների ամբողջությունն է, որ սահմանում է լեզվական միավորների (բառի, բառակապակցության, նախադասության) միասնական, օրինակելի, համընդհանրական և պարտադիր գործածության կանոնները: Նորմի բնութագրիչներն են՝ հարաբերական կայունությունը, համընդհանրականությունը, պարտադիր լինելը, լեզվական համակարգին համապատասխանելը և այլն:

Լեզվական նորմով սահմանված կանոնները խոսքային գործունեության կողմնորոշիչներ են: Գրական լեզվի նորմերին տիրապետել նշանակում է լեզվական միջոցների ճիշտ ընտրություն, ճիշտ բառագործածություն և բառաձևագործածություն, լեզվական միավորների տրամաբանական կապակցություն և կապակցության միջոցների ու եղանակների ճիշտ ընտրություն, վերհատույթային միավորների համապատասխան գործածություն, ասույթին-խոսույթին համապատասխան հնչերանգային ձևավորվածություն և այլն: Մյուս կողմից՝ խոսքի մշակույթի նորմավորումը պահանջում է հետևել լեզվական նորմով սահմանված կանոններին՝ պարտադրվածության և խստության տարբեր աստիճաններով, բայց և այնպես անտարբեր չմնալ լեզվական նորմի տատանումների, փոփոխությունների նկատմամբ: Եվ սա դրսևորվում է խոսքի գնահատման, արժևորման համակարգում, որը կատարվում է «**ճիշտ**»/«**ոչ ճիշտ**» չափանշային ցուցիչներով:

Եթե խոսքի մշակույթի հիմքը ճշտությունն է, ապա լեզվի ճշտությամբ պայմանավորված խոսքի ճշտությունը ապահովում է նրա հասկանալիությունը: Հաղորդակցական տեսակետից ճշտությունը թույլ է տալիս խոսքային գործունեությունը ծավալել միասնական կողի շրջանակում: Լեզվական նորմով սահմանված կանոնների ամբողջությամբ պայմանավորված խոսքի մշակույթային այս արժանիքը ձևավորում է նաև լեզվակիր անհատի կերպարը: Խոսքի մշակույթի հարցերը համակողմանիորեն քննելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել լեզվագործածության ներկա վիճակը, լեզվի կանոնարկման ընթացքը, գարգացման միտումները, լեզվաշինությունն ու լեզվաքաղաքականությունը:

Բ. Կարելի է չխախտել լեզվական նորմը, պահպանել վարվելակարգային բոլոր կանոնները, բայց չտիրապետել բարձրարվեստ խոսքի: Խոսքը կարող է շքեղ լինել, «զարդարուն», բայց ոչ նպատակային: Ահա թե ինչու հաղորդակցական բաղադրատարրը վճռորոշիչ դեր ունի խոսքի մշակույթի մեջ: Խոսքային գործունեության ընթացքում մշակվում են լեզվական միջոցների ընտրության և գործածության հմտություններ: Խոսքի մշակույթի հաղորդակցական հիմնաբաղադրիչի հիմքը լեզվական անհրաժեշտ միջոցների ընտրությունն է: Հայտնի լեզվաբան-մշակութաբան Գ.Օ. Վինկուրը գրում է. «Յուրաքանչյուր նպատակի (նշանակության) համար՝ իր միջոցը. այսպիսին պետք է լինի քաղաքակիրթ հասարակության կարգախոսը (ուղենիշը)»³: Հաղորդակցական նպատակահարմարությունը համարվում է խոսքի մշակույթի տեսության կարգերից մեկը: Ահա թե ինչու շատ կարևոր է իմանալ խոսքի հաղորդակցական որակները և հաշվի առնել դրանք խոսքային գործունեության ընթացքում: Խոսքի հաղորդակցական արժանիքներն են՝ **ճշտությունը, հասկանալիությունը, հստակությունը, պարզությունը, մաքրությունը, հարստությունը, արտահայտչականությունը** և այլն: Ինքնըստինքյան ուժ չունենալով՝ խոսքը վերածվում է մեծագույն գործիքի, դառնում հզոր ու անկասելի, երբ ասվում է տեղին ու ժամանակին, երբ հնչում է անկեղծ, երբ պարզ է, մաքուր, երբ արտահայտիչ է: Խոսելու արվեստն այն է, որ լավագույն ձևով ազդի ունկնդիրների տվյալ խմբի վրա՝ հայտնի ճշմարտությունը նրա համար դարձնելով հնարավորինս ավելի համոզիչ, հեշտ յուրացվող, ավելի ակնառու: Գ. Ջահուկ-

³ Введенская Л.А., Павлова Л.Г., Кашаева Е.Ю. Русский язык и культура речи, Ростов-на-Дону, 2003, с. 70.

յանը գրում է. «Մարդկային խոսքը, բացի անմիջական հաղորդակցման և իմացական կարիքները բավարարելուց, ձեռք է բերում գեղագիտական հաճույք պատճառելու և, սրա հետ կապված, ուժեղ ներգործելու գործառույթուն, որ երբեմն իմացականը մղում է երկրորդ պլան»⁴:

Գ. Խոսքի մշակույթի վարվելակարգային հիմնաբաղադրիչը պահանջում է հաղորդակցական կոնկրետ իրադրությամբ պայմանավորված լեզվական վարքի, վարվելակարգային կանոնների իմացություն և գործածություն: Բարոյագիտական նորմերի մեջ առավելապես կարևորվում է խոսքային վարվելակարգը՝ իր բանաձևային համակարգով, որի համար իբրև ժանրեր առանձնացվում են **ողջույնը, խնդրանքը, շնորհավորանքը, շնորհակալությունը, հարցումը** և այլն, ինչպես նաև կարևորվում են **դու-Դուք**-ի գործածությունը, դիմելաձևերի, հատուկ անունների (կոչականների)՝ լրիվ կամ կրճատված ձևերի ընտրությունը և այլն: Խոսքային գործունեությունը (հաղորդակցումը) իրականացվում է տվյալ ժամանակաշրջանում տվյալ հասարակության կողմից ընդունված կանոններին համապատասխան, կանոններ, որոնք պայմանավորված են նաև բազմաթիվ արտալեզվական գործոններով (հաղորդակցվողների ազգությունը, տարիքը, սեռը, հասարակական-սոցիալական կարգավիճակը, հարաբերությունների տեսակը՝ պաշտոնական, կիսապաշտոնական, ընկերական, հաղորդակցման հանգամանքները՝ տեղը, ժամանակը և այլն): Վարվելակարգային հաղորդակցության առանձնահատուկ ոլորտ են որոշակի լեզվական միջոցների բացահայտ և պարտադիր արգելանքները. արգելվում են բարձրատոն խոսակցությունը, ոչ հարգալից վերաբերմունքի դրսևորումները, կամ՝ ցանկացած իրավիճակում անվիճարկելի է գոռգոռոցների, գռեհկաբանությունների, զազրախոսությունների (հայիոյախոսությունների) գործածությունը: Լեզվական արգելանքների տակ կարող են մտնել նաև հնչական որոշակի տոնայնություններ, հնչերանգային դրսևորումներ և այլն: Մյուս կողմից, վարվելակարգը չի արգելում չափազանց զգացմունքայնությամբ դրսևորված արտահայտիչ խոսքը, ընդհուպ մինչև այսօրինակ կառույցների գործածությունը՝ **գրողը տանի, սատանան գիտի, թե դա ինչ է** և այլն:

Խոսքի մշակույթում նորմի ցանկացած տեսակ ունի գնահատման իր սանդղակը՝ տարբեր չափորոշիչներով (չափանշույթներով): Սրանց ամբող-

⁴ **Ջահուկյան Գ.**, Ժամանակակից հայոց լեզվի տեսության հիմունքներ, Ե., 1974, էջ 358-359:

ջությունը վերածվում է խոսքի գնահատման սանդղակի: Ըստ խոսքային վարքի (վարվելակարգային կամ բարոյագիտական-վարվելակարգային) չափանշոյթների՝ խոսքը գնահատվում է՝ **քաղաքավարի/ոչ քաղաքավարի, պատշաճ/ոչ պատշաճ, հարմար/ոչ հարմար, լավ/վատ...** Հաղորդակցական առումով այն կարող է լինել՝ **հաջողված /ոչ հաջողված, ազդու (տպավորիչ)/ոչ տպավորիչ, ներգործուն (արտահայտիչ)/ոչ ներգործուն, տրամաբանական/ոչ տրամաբանական, ճշգրիտ/ոչ ճշգրիտ, տեղին/ոչ տեղին, մատչելի և ոչ մատչելի, տարատեսակ/միատեսակ (միակերպ) և այլն:** Լեզվական նորմի տեսակետից խոսքը լինում է՝ **ճիշտ/ոչ ճիշտ (սխալ), թույլատրելի/ոչ թույլատրելի, գրական/խոսակցական...**

Այսպիսով՝ խոսքի մշակույթի ուսումնասիրության առարկան խոսքն է: Սակայն մինչև հիմա հստակեցված չէ, թե ի՞նչ է խոսքը, ի՞նչ հարաբերության մեջ է լեզվի և մտածողության հետ, լեզվաբանասիրական գիտություններից ո՞րն ի՞նչ չափով է ուսումնասիրում այն: Ըստ Գ. Բրուտյանի՝ էքսպլիկատ կարելի է համարել և «խոսք» հասկացությունը: Խոսքի մշակույթը բնորոշվում է 3 հայեցակարգով՝ **նորմատիվային (չափակարգային), հաղորդակցական և վարվելակարգային:** Լեզվական նորմը խոսքի մշակույթի հիմնաբաղադրիչն է: Խոսքի մշակույթի հարցերը համակողմանիորեն քննելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել լեզվագործածության ներկա վիճակը, լեզվի կանոնարկման ընթացքը, զարգացման միտումները, լեզվաշինությունն ու լեզվաքաղաքականությունը: Խոսքի մշակույթը հաղորդման և վերձանության մշակույթների միագումարն է: Խոսքի մշակութային նորմը լեզվական, հաղորդակցական, վարվելակարգային (բարոյագիտական-վարվելակարգային) և վերձանության նորմերի հանրագումարն է: Այն նաև ազգային մշակույթի նկարագրությունն է:

ОСНОВНЫЕ КОМПОНЕНТЫ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ И ИХ РОЛЬ В ПРОЦЕССЕ НОРМИРОВАНИЯ

АГАДЖАНИЯН Ж.Х.

Резюме

Предметом изучения культуры речи является речь. Во все времена человек старался и старается усовершенствовать свою речь. Однако до

с их пор не уточнено, как она соотносится с языком и мышлением, объектом изучения какой научной дисциплины является?

Лингвистическая норма – это ключевой компонент речевой культуры. Для всестороннего изучения вопросов речевой культуры необходимо учитывать процесс языкового регулирования, тенденции развития, языковое конструирование и речевую политику. Речевая культура является суммарным результатом культур общения и интерпретации. Норма речевой культуры представляет собой сумму языковых, коммуникативных, этикетных (этико-этикетных) и транскрипционных норм.

MAIN COMPONENTS OF CULTURE OF SPEECH AND THEIR ROLE IN THE PROCESS OF RATIONING

Z. AGHAJANYAN

Abstract

The subject of studying the culture of speech is the speech. At all times a man has tried and tries to improve his speech. Nevertheless, until now it is not specified what speech is, in what relations it is with language and thinking, which of the linguistic-philological problems does it study.

The linguistic norm is a key component of the speech culture. For a comprehensive study of the issues of speech culture, it is necessary to take into account the present state of the use of speech, the process of language regulation, development trends, language design and speech policy. Speech culture is the cumulative result of cultures of communication and interpretation. The norm of speech culture is the sum of language, communicative, etiquette (ethical-etiquette), and transcribing norms.